

'tijdsdruk' en een ondersteuning van de evolutie naar een nieuwe standaard inzake voltijds werk, zoals de vierdagenweek. Het veronderstelt ook dat gezinnen waar man en vrouw buitenshuis werken, gemakkelijk een beroep kunnen doen op volwaardige persoonlijke dienstverlening, ook als hun gezamenlijk inkomen eerder laag is. De ontwikkeling van buurtdiensten en dienstencheques moet ook vanuit dat oogpunt bekeken worden.

Stelling 10. PWA's moeten dus uitgebouwd worden tot een volwaardige dienstverlening, door particulieren en bedrijven, waarin werkloosheidsuitkeringen 'geactiveerd' worden als een onderdeel van het inkomen. Dat veronderstelt een wijziging in het stelsel van de tegemoetkomingen, een betere omkadering en opleiding voor wie daar behoefte aan heeft om zijn of haar dienstverlening te verbeteren (cf. de voorstellen van Hans Bonte).

... en een vraag

De samenleving is maakbaar. Maar ze wordt niet alleen uitgemeten op de tekentafels van een politieke studiedienst, en ze is niet alleen het produkt van overheidsmaatregelen. Wie zullen de sociale actoren zijn die een nieuwe opvatting over vooruitgang gestalte geven? Wie zal onderhandelen over arbeidstijd en gezinstijd, arbeidskansen, opleiding, buurtdiensten, nieuwe sociale indicatoren... Welke rol zal het sociale overleg - in de hoop dat het de mislukking van het Toekomstcontract kan verteren - spelen in deze nieuwe opvatting van sociale vooruitgang? Het is een open vraag waar zeer veel van afhangt.

Armoede, gezin en individu in de nieuwe sociale kwestie

door Jef Maes - 22 juli '96

De nieuwe sociale kwestie

Stelling 1. Het aantal zwarte schapen neemt niet alleen toe, ze zoeken elkaar ook op.

"De traditionele arbeidsverdeling tussen man en vrouw heeft nu definitief plaats geruimd voor een arbeidsverdeling op basis van kwalificatie; zo is in 1992 het verschil in effectieve arbeidsparticipatie tussen laag- en hooggeschoolden (52% vs.

87%) groter dan het verschil tussen vrouwen en mannen (55% vs. 79%)", concluderen Bea Cantillon en Ive Marx in hun artikel 'Lage scholing: hét sociale risico van de toekomst'. Zoals zo dikwijls deed dit artikel van het Centrum voor Sociaal Beleid stof opwaaien, en terecht. Maar welke conclusies moeten we nu trekken uit de 'ontdekking' van 'La nouvelle question sociale', die samengevat uit het volgende probleem bestaat:

- er is een groep mensen - vooral laaggeschoolden - die definitief uitgesloten lijkt van de arbeidsmarkt, en permanent afhankelijk wordt van de sociale zekerheid;
- het inkomenseffect van de uitsluiting uit de arbeidsmarkt wordt versterkt doordat deze mensen meestal met elkaar gaan samenwonen en al vlug belanden in de meest preciaire gezinsvormen: éénverdienersgezinnen en éénoudergezinnen.

Ik weet niet of 'lage scholing' de allesbepalende factor is voor het al dan niet behoren tot een risicogroep, zoals in het artikel van Marx en Cantillon gesteld wordt. 'Lage scholing' is ongetwijfeld het belangrijkste kenmerk, maar andere cijfers tonen aan dat ook geslacht, leeftijd en nationaliteit een belangrijke rol spelen.

De zoektocht naar de kenmerken van de groep die vandaag permanent door de arbeidsmarkt verstoten wordt, is zeker belangrijk, maar kan ook leiden tot verkeerde conclusies. De feministe zal haar heil zoeken in positieve actieplannen voor de vrouwen. De opbouwwerker in de migranten- of de jongerensector zal opkomen voor specifieke initiatieven. Idem dito voor mensen die in contact komen met werklozen ouder dan 35 à 40 jaar. Mensen die veel in VDAB-sferen vertoeven, zullen veeleer waarschuwen voor lage of verkeerde scholing. Allen samen doen zij hun uiterste best opdat individuen terug een kans krijgen in de jungle van de arbeidsmarkt, en dat is zeker positief. Maar laten we er ons tijdens dit alles toch van bewust blijven dat we zo, elk vanuit ons eigen begrip over wat de belangrijkste doelgroep is, vooral bezig zijn met 'kurieren am Symptom', met het redden van één of enkele individuen, dikwijls ten koste van een andere (zwakke) werknemer, die op zijn beurt het onderspit delft in de concurrentieslag op de arbeidsmarkt. Laten we dus oorzaken en gevolgen goed van elkaar scheiden.

Het feit dat laaggeschoolden, vrouwen en migranten, jongeren en ouderen permanent uitgesloten worden van de arbeidsmarkt, heeft op de eerste plaats te maken met een gebrek aan jobs. Bij een structureel gebrek aan jobs zijn het de zwaksten die uiteindelijk permanent naast de arbeidsmarkt vallen. Als je alles zet op een doelgroepenbeleid, riskeer je vooral een substitutie-effect: je vervangt een deel van de laaggeschoolden door mensen met een diploma dat net iets hoger ligt, of een deel jongeren door ouderen, of Belgen door migranten. Zo vond de RSZ-administratie het bij de begrotingscontrole 1996 opmerkelijk dat het aantal jongerenbanenplanners plots spectaculair daalde ten voordele van het aantal genietters van het banenplan voor langdurig werklozen (omdat de bijdrageverlaging daar ondertussen hoger ligt). Ik wil maar zeggen: simplistische doelgroepoplossingen, waarin weliswaar elementen van waarheid schuilen, zijn niet zonder gevaaren. Enkele voorbeelden:

- alle laaggeschoolde werklozen vorming(spllicht) opleggen (gevaar substitutie-effect);
- het aantal sociale en beschermde werkplaatsen vertienvoudigen (= het probleem institutionaliseren i.p.v. op te lossen);
- de loonkosten voor laaggeschoolden drastisch verminderen (neerwaartse druk op de midden-groepen en gevaar voor financiering sociale zekerheid).

Kan het probleem opgelost worden via meer selectiviteit in de sociale zekerheid?

Stelling 2. Om gezonde schapen te kweken volstaat het niet je hooi te herverdelen, je moet

ook goede weiden hebben.

België bevindt zich vandaag op het gemiddelde van de uitgaven voor sociale zekerheid in Europa. Het geeft minder uit aan sociale zekerheid dan de buurlanden waarmee nu onze lonen zullen vergeleken worden: Duitsland, Frankrijk en Nederland. Nochtans verhoogde de armoede niet. Met een armoedepercentage van 5% hebben we veruit de beste score inzake doelmatigheid in Europa. Dat is ongetwijfeld een prestatie.

Het beleid dat men daarvoor voerde, nl. de sociale zekerheid steeds meer modaliseren in functie van het gezinsinkomen (solidariteit) i.p.v. in functie van het waarborgen van de levensstandaard van het individu (verzekeringsprincipe), had echter ook een prijs. Tussen 1985 en 1996 daalden de uitgaven voor prestaties in het kader van het sociale zekerheidsstelsel voor werknemers van 17 naar 15,7% van het BBP. In diezelfde periode daalden de uitgaven voor de vervangingsuitkeringen van 10,87 naar 9,18% van het BBP. De daling met 1,7% van het BBP komt overeen met een bedrag van 139 miljard. Het is meer dan 15 jaar geleden dat zo'n klein aandeel van ons BBP aan vervangingsuitkeringen besteed werd. Het waren uiteindelijk de werklozen en de samenwonende invaliden die het gelag betaalden.

De invaliditeitsuitkeringen

De cijfers in tabel 1 betreffen de gemiddelde uitkeringen per categorie die door de betrokken parastatalen werden verstrekt.

Vanaf 1 oktober 1986 werd een gezinsmodalisering doorgevoerd in de invaliditeitsuitkering. De gezinshoofden behielden 65%, de alleenstaan-

Tabel 1
Ziekte- en invaliditeitsuitkeringen 1982-1994

	1982	1982 geïndexeerd tot 1994	1994 feitelijk bedrag	verschil
ziekteuitkering (1e jaar)	825,06	1.223	1.144,5	-6,4%
invaliditeit				
gezinshoofden	963,94	1.429	1.482,49	+3,6%
alleenstaanden	714,24	1.059	1.014,79	-4,2%
samenwonenden	714,24	1.059	907,84	-14,3%

den kwamen op 45% (daarvoor 43,5%). Vooral de samenwonende invaliden leverden in. Het ging dus in essentie om een besparingsoperatie, die vooral betaald werd door de samenwonende vrouwelijke invaliden. De mannelijke invaliden hadden in 1994 een gemiddelde uitkering van 1.297 frank per dag, de vrouwen van 974 frank per dag.

De werkloosheidsuitkeringen

De RVA startte pas met cijfers omtrent de gemiddelde daguitkering per categorie op 30 juni 1982. Momenteel zijn de laatst bekende cijfers die van 30 juni 1994. Om de corresponderende maandbedragen te verkrijgen, moeten de dagbedragen in tabel 2 vermenigvuldigd worden met 26.

De gezinsmodalisering werd in de werkloosheid ingevoerd vanaf 1981. Als we de daguitkeringen van de 92.000 werkloze samenwonenden 3de periode vergelijken met die van vandaag, dan constateren we een inlevering van 46%. Zij krijgen 12.793 frank per maand, terwijl ze op basis van de wetgeving van 1980 - dus zonder inleveringsmaatregelen - vandaag anders gemiddeld 23.871 frank zouden gekregen hebben.

Hierbij is geen rekening gehouden met de schorsingen wegens langdurige werkloosheid, die dezelfde groep treffen. Als we - hypothetisch en op basis van de wetgeving van 1980 - zouden

aannemen dat diegenen die in de laatste 5 jaar geschorst zijn anders nog een stempelgeld van 23.871 frank zouden gekregen hebben, dan is de inlevering geen 46% maar 76,6%.

Door de strenge definitie van gezinshoofd (de partner mag geen enkele uitkering hebben en geen loon hoger dan 5.860 frank per maand) is 53% van de werklozen samenwonend. Zeer velen van hen komen dus in aanraking met de besparingen.

In essentie is de werkloosheidsverzekering door een onophoudelijke reeks regeringsmaatregelen - te veel om op te sommen - gedegradeerd tot een armoedestelsel. Het uiterst lage loonplafond (56.994 frank per maand) forfaitariseert 45,4% van de werklozen (61% van de mannen) op het maximum. 82% van de huidige dopgelden zijn geforfaitariseerd (minimum, maximum of forfait). Door de simpele handhaving van het loonplafond (indexering, maar loskoppeling van een reële loonstijging van 1,25% per jaar), dus zonder bijkomende besparingen, zou de verhouding gemiddelde werkloosheidsuitkering/gemiddelde loonkost van 27,4% in 1990 terugvallen tot 17% in 2010, 13,5% in 2030 en 10,5% in 2050.

De gemiddelde uitkering voor mannen bedraagt 1.092 frank, voor vrouwen 816 frank. De

Tabel 2

Werkloosheidsuitkeringen 1982-1994

Gemiddelde daguitkering	30.06.82	30.06.82 geïndexeerd tot 30.06.94 [1]	30.06.94 feitelijk bedrag	verschil
gezinshoofden	855	1.267	1.204	- 5%
alleenstaanden				
1e periode (= 1e jaar)	818	1.212	1.170	-3,6%
2e periode	563	834	906	+7,9%
wachttuitkeringen	407	603	652	+3,5%
samenwonenden				
1e periode (= 1e jaar)	750	1.112	1.057	-5%
2e periode [2]	518	768	786	+2,3%
3e periode (minimum)	410	608	473	-22,2%
wachttuitkeringen	339	502	431	-14%

mogelijkheden om bovenop je uitkering iets bij te verdienen, zijn nergens zo beperkt als in de werkloosheid. Vermelden we ten slotte dat de belastingvermindering afgebouwd wordt vanaf 660.000 frank en reeds volledig tot nul herleid is vanaf 825.000 frank netto-belastbaar inkomen [3]. Dit alles onder het motto van selectiviteit en gezinsmodalisering.

Conclusie

1. De gezinsmodalisering in de sociale zekerheid heeft niet geleid tot een herverdeling van de 'samenwonenden' met een beter inkomen naar de bestaansonzekereren die enkel een uitkering hebben om mee rond te komen. De modulering naar gezin en individu resulteerde in essentie in een besparingsoperatie.

2. De keuze voor het al dan niet doorvoeren van de gezinsmodulering bij de diverse groepen van uitkeringstrekkers en de mate waarin men ze doorvoerde, had niets te maken met de graad van armoede of bestaansonzekerheid bij de betrokkenen (integendeel!), maar alles met de mate waarin de groep al dan niet goed lag bij de publieke opinie. Zo werden de pensioenen en de kinderbijslagen (deze laatste zijn nochtans slechts aanvullende uitkeringen) gelukkig nooit in dezelfde mate getroffen.

3. De vraag is ook hoever men kan gaan in de selectiviteit m.b.t. de sociale zekerheid. Men is al zeer ver gegaan. Symptomatisch hiervoor is dat organisaties en deskundigen die vroeger pleitten voor meer doelmatigheid (zoals het CSB), vandaag waarschuwen: "Maar de veelheid van functies en rationaliteiten brengt ook mee dat de inkomensherverdelende werking van de sociale zekerheid niet in één bepaalde richting kan en mag gaan: de beperking van uiteindelijke doelstelling van de sociale zekerheid tot de bestaanszekerheid dreigt immers de moeizaam bereikte evenwichten te verstoren, waardoor het niet onmogelijk is dat, na verloop van tijd, zelfs het beoogde voordeel zou verdwijnen". Onze sociale zekerheid houdt immers redelijk goed stand omdat ook de middengroepen erbij betrokken zijn. De middengroepen uit het systeem uitsluiten en de sociale zekerheid reserveren voor bestaansonzekereren, riskeert uiteindelijk afbraak

van ons sociaal stelsel. Programs for the poor become poor programs (Rainwater, 1982).

4. Over de keuze voor gezinsmodulering in de sociale zekerheid schreef Frank Vandembroucke in mei 1987, ter voorbereiding van het SP-congres over sociale zekerheid: "Het is echter niet vanzelfsprekend dat deze keuze moet gemaakt worden binnen de Sociale Zekerheid. Inkomensherverdeling op basis van leefvormen gebeurt eveneens langs de belastingen. Op dit ogenblik gaat de stroom in de andere richting: in de fiscaliteit wordt meer en meer gepleit voor verregaande of zelfs volledige decumul, om de werkende twee-verdieners niet onrechtvaardig te belasten. In de Sociale Zekerheid wordt integendeel meer en meer herverdeeld volgens de gezinsdimensie. De wijze waarop de Sociale Zekerheid dit doet is nochtans heel wat ruwer dan de wijze waarop de belastingen het inkomen aanpassen aan de draagkracht van het gezin".

Een jaar later trad de SP in de regering en nog datzelfde jaar werd een belastinghervorming doorgevoerd die 91 miljard kostte. De belangrijkste maatregel was dat de volledige decumul werd doorgevoerd, ongeacht de grootte van het inkomen (tot dan werd de decumul slechts toegepast tot maximum 916.000 frank = de indexatie van de toenmalige grens van 750.000 frank). Tegelijkertijd werden de langdurig werklozen uitgesloten met een inkomen hoger dan... 612.000 frank.

Niet dat ik geloof dat we nog naar een volledige individualisering van de vervangingsinkomens kunnen. Het zou ofwel onbetaalbaar zijn, ofwel tot een enorm armoedeprobleem leiden bij de gezinshoofden. Maar in een samenleving waarin de lonen én de sociale bijdragen - terecht! - geïndividualiseerd zijn, zou het inderdaad veel logischer én rechtvaardiger geweest zijn ook de sociale uitkeringen zoveel mogelijk geïndividualiseerd te houden. De selectiviteit en de gezinsmodulering had dan - op een veel verfijnder en rechtvaardiger manier - moeten gebeuren via de fiscaliteit.

Kan de sociale zekerheid de nieuwe sociale kwestie oplossen?

Stelling 3. Je volledige kudde niet opofferen om enkele verloren schapen te gaan zoeken.

Het probleem is dat een deel van de samenlevende laaggeschoolden, de laaggeschoolde alleenstaanden en de laaggeschoolde éénuoudergezinnen permanent uit de arbeidsmarkt gestoten wordt en in structurele armoede terecht komt. Het probleem is niet hun aantal - het aantal armen in België stijgt niet - maar de mate waarin de sociale zekerheid kan inspelen op de oorzaken die hen in deze situatie doen terechtkomen.

De sociale zekerheid is hier in haar middelen beperkt. Enkele redenen, daarvoor zijn:

- Laaggeschoolde vrouwen kiezen er - omwille van de lage lonen en de onaantrekkelijkheid van de jobs waarin ze terecht komen - dikwijls voor thuiswerkende vrouw te worden. Het principe van de sociale zekerheid is echter dat ze uitkeringen verstrekt aan mensen die onvrijwillig, omwille van externe factoren, hun werk verloren. Uitkeringen verstrekken aan thuiswerkende vrouwen zou leiden tot het invoeren van een basisinkomen, een onbetaalbaar systeem dat tot de totale ontmanteling van de sociale zekerheid leidt. De sociale zekerheid zou er wél voor kunnen zorgen dat zo weinig mogelijk laaggeschoolde vrouwen onvrijwillig uit het systeem gestoten worden. De schorsingen wegens langdurige werkloosheid treffen vooral deze groep.

- De uitkering voor de gezinshoofden van de samenlevende laaggeschoolde partners kan niet in die mate verhoogd worden dat ze de betrokkenen bestaanszeker maakt. De netto uitkering zal immers al vrij vlug hoger worden dan wat het netto loon zou kunnen zijn bij hervatting van de arbeid van één van beiden, wat uiteindelijk de armoedeval alleen maar zou doen sluiten.

Dat belet niet dat de sociale zekerheid nog een aantal sociale correcties kan doorvoeren. Ik geef een aantal voorbeelden:

- De kinderbijslag kan verhoogd worden voor éénuoudergezinnen (waar armoede veel meer voorkomt) en gezinshoofden in de sociale zekerheid.

- De uitkeringen voor gezinshoofden in de werkloosheid kunnen nog verhoogd worden. Ik ben het niet eens met diegenen die zeggen dat dat niet kan en zich hiervoor ten onrechte baseren op een vergelijking van het netto minimum maandloon met de maximum uitkering voor gezinshoofden (alsof ex-werklozen hoogstens het

minimum loon mogen verdienen wanneer ze terug aan de slag gaan).

- De definities voor gezinshoofd kunnen verfijnd worden, zodat het gezin niet langer onevenredig financieel gestraft wordt als de partner het werk herneemt.

Ik ben het wel volkomen eens met het CBS, wanneer het wijst "op de noodzaak om zich te bezinnen over het feit dat de sociale correctie van de markteconomie vooral een inkomenscorrectie door sociale zekerheid is en veel te weinig een correctie op de wetten van de technologische vooruitgang en de feitelijke uitsluiting van laaggekwalificeerden die zij heeft veroorzaakt" (Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres, blz. 538).

Naar meer tewerkstelling

Stelling 4. Nieuwe vruchtbare weiden zaaien om gezonde schapen te kweken.

Velen erkennen de absolute noodzaak om het aantal tewerkgestelden te verhogen door arbeidsherverdeling en door de uitbouw van de non-profitsector, maar weinigen zijn blijkbaar bereid om hier ook effectief de handen voor uit de mouwen te steken. Rosanvallon (*La nouvelle question sociale*, 1995) pleitte in dat verband al voor een actievare aanwending van sociale zekerheidsmiddelen.

Ter vergelijking geef ik een aantal cijfers. Uit de cijfers van de RSZ blijkt dat nog altijd veel meer ondersteuning gegeven wordt aan een doelgroepenbeleid en aan de versterking van de concurrentiepositie, dan aan arbeidsherverdeling en uitbouw van de quataire sector. Volgens de cijfers van de begrotingscontrole 1996 gaat 20,3 miljard bijdragevermindering naar de versterking van de concurrentiepositie (Maribel + PEP), 13 miljard naar een doelgroepenbeleid (banenplan + jongerenbanenplan) en 12 miljard naar de lage lonen (ik laat even in het midden of het hier gaat om een doelgroepenbeleid dan wel om een versterking van de concurrentiepositie). Daar tegenover gaat slechts 3 miljard naar de uitbouw van de non-profit [2] (vnl. GESCO's) en slechts 2,2 miljard naar de door de regering zo moeilijk gegeven ondersteuning van tewerkstellingsplannen (ondersteuning van arbeidsherverdeling en brugpensioen).

Het is ongetwijfeld zo dat de uitbouw van de non-profitsector in dit opzicht belangrijk is: de omvorming van de PWA's tot volwaardige buurt-diensten en de uitbouw van de quataire sector.

Ik ben het absoluut niet eens met diegenen die stellen dat arbeidsherverdeling geen soelaas biedt. Er zouden te weinig werkende laaggeschoolden zijn om via arbeidsherverdeling voldoende bijkomende jobs te realiseren. Bovendien kunnen laaggeschoolden zich geen werktijdverkorting met loonverlies permitteren. Dat laatste argument is juist. Het toont aan dat de strategie van de huidige regering (vrijwillige individuele arbeidsduurvermindering met gedeeltelijk loonverlies) niet voldoende is - al is ze positief. Het eerste argument is echter overwegend onjuist. Het houdt immers geen rekening met het verdringingseffect op de arbeidsmarkt. Een studie van het sociaal-cultureel planbureau toont aan dat de lage beroepen in Nederland in 1979 voor 78% ingevuld waren door laaggeschoolden, en in 1993 nog slechts voor 58%. Arbeidsherverdeling, ook voor de middengroepen, laat beter geschoolden of geoefenden ook toe de beroeps ladder te beklimmen, en onderaan meer plaats te maken voor diegenen wiens profiel ook beter zou passen bij die jobs.

[1] Het gemiddelde dagbedrag van 30.06.82 is theoretisch herberekend aan de hand van de gewone index van de consumptieprijs op datum van 30.06.94.

[2] 3 maanden, verlengd met 3 maanden per gewerkt jaar.

[3] Voor de andere vervangingsuitkeringen gebeurt de afbouw geleidelijk tussen 600.000 en 1.320.000; vanaf dit bedrag wordt één derde van de belastingvermindering behouden.

[4] Hierbij moet wel vermeld worden dat de uitbouw van de non profit vooral een regionale bevoegdheid is. O.a. De Batselier en Detiège namen op dit vlak dan ook heel wat initiatieven.

Sociale ongelijkheid en uitsluiting: reeds in het onderwijs?

door Jean Pierre Verhaeghe - 23 juli '96

Het onderwijs wordt algemeen gezien als een hefboom voor sociale mobiliteit en democratisering. Het zou eenieder in staat moeten stellen zijn mogelijkheden ten volle te ontplooien, zodat de

plaats die iemand inneemt in de samenleving niet bepaald wordt door de sociale positie van zijn ouders, noch door zijn etnische herkomst of geslacht. Men neemt aan dat die maximale ontplooiing van de eigen mogelijkheden in dubbel opzicht het beste is: voor het individu, omdat ze fundamenteel wordt geacht voor de eigen levensvervulling, en voor de samenleving, omdat zo geen talenten verspild worden. Daarmee is nog niet vanzelf de emancipatie van de eigen groep van het individu gediend; sociale mobiliteit via het onderwijs kan voor de betrokken individuen namelijk ook een vervreemding van de eigen gemeenschap inhouden (Verlot, 1995). Toch zijn er voldoende argumenten om aan te nemen dat ook voor de emancipatie van kansarme groepen in de samenleving de maximale ontplooiing van hun leden wellicht een belangrijke - zij het dus niet voldoende - voorwaarde is.

Toetsen of en in welke mate het onderwijs inderdaad die sociale hefboomfunctie vervult, is in principe eenvoudig. Het volstaat na te gaan wie met welke resultaten welke onderwijsloopbaan doorloopt. Idealiter zouden bij gelijke intelligentie en gelijke intrinsieke leer mogelijkheden geen verschillen mogen bestaan tussen jongeren, wat ook hun sociale of etnische herkomst of hun sekse weze. Ik beklemtoon: 'bij gelijke intelligentie en gelijke intrinsieke leer mogelijkheden'. Dat lijkt misschien vanzelfsprekend, maar is het in de onderzoekspraktijk lang niet steeds. Eén van de redenen is dat intelligentie en intrinsieke leer mogelijkheden niet zo gemakkelijk te vatten zijn, zeker niet in onderzoek met jongere kinderen waarin men zich tot collectieve data-verzamelingen moet beperken of in onderzoek waarin men op bestaande gegevens moet terugvallen... Toch is het belangrijk: als men wil nagaan in hoeverre in het onderwijs zelf reeds sprake is van uitsluiting die louter op de sociale achtergrond van leerlingen gebaseerd is en niet op reële verschillen in mogelijkheden, dan zeggen bijvoorbeeld blote cijfers over de (onder)vertegenwoordiging van arbeiderskinderen in het hoger onderwijs op zich niet zo veel. Vooraleer de school of het onderwijs als geheel ervan beschuldigd wordt sociale ongelijkheid te reproduceren, moet bepaald worden hoeveel jongeren ten onrechte niet naar